

УДК 342.7

Л.О. НІКІТЕНКО, канд. юрид. наук, Донецький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Ключові слова: підприємницька діяльність, підприємництво, право на підприємницьку діяльність, об'єкт права людини, ознаки підприємницької діяльності

У теорії права об'єктом права людини прийнято вважати те, з приводу чого виникає те чи інше право. Право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, що закріплюється статтею 42 Конституції України, виникає з приводу здійснення підприємницької діяльності [1]. Отже, об'єктом цього права виступає підприємницька діяльність.

Інститут підприємницької діяльності, це відносно нове явище в українському праві останніх десятиліть, що зумовлює велику кількість прогалин та помилок як у чинному законодавстві України, що регулює підприємницьку діяльність, так і в науковому розумінні його змісту.

У колишньому СРСР підприємництво розглядалося як антигромадська діяльність, а його суб'єкти притягувалися до кримінальної відповідальності. Цікаво відзначити, що ті ознаки підприємницької діяльності, які враховувалися при оцінці складу злочину (діяльність з виробництва товарів, надання послуг з метою отримання прибутку, здійснювана із залученням робочої сили у формах підприємств і організацій), увійшли до визначення підприємницької діяльності як цілком легального заняття, яке регламентується і захищається силою держави. І це не дивно, бо країна перейшла від тоталітаризму до економічних форм демократії, практично відмовилася від зовнішньоекономічного примушення особи, що дозволяє розкрити її ділові та творчі здіб-

ності. Такі реалії знайшли своє віддзеркалення у законодавстві України [2, с.222].

З'ясування специфічних ознак та, на підставі цього, виведення розгорнутою та змістовної дефініції поняття підприємницької діяльності має важливе значення для правової кваліфікації відносин у сфері реалізації права на підприємницьку діяльність, вирішення питання про те, чи є здійснювана діяльність підприємницькою. Такі труднощі наявні як у правотворчості, так й у правозастосовній практиці.

Зазначені питання раніше намагались висвітлити такі українські вчені, як С.О. Верланов, О.М. Гончаренко, Т.М. Заворотченко, А.С. Ластовецький, В.К. Мамутов, В.Ф. Погорілко, С.В. Різник, О.Ф. Скакун, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, Ю.М. Фролов, П.П. Шляхтун, Н.Г. Шукліна та ін. Однак, деякі аспекти з зазначених питань досі потребують свого уточнення та змістовного розгляду на науковому рівні. Тому, мета наукової статті – з'ясувати особливості підприємницької діяльності як об'єкта конституційного права на підприємницьку діяльність.

Перш за все, слід зазначити, що дослідження визначення підприємницької діяльності призводить до необхідності вирішення проблеми співвідношення юридичних категорій «підприємницька діяльність» і «підприємництво».

В юридичному розумінні підприємницька діяльність – це систематичне здійснення відповідним суб'єктом оплатних договорів з продажу товарів, виконання робіт, надання послуг, направлених на одержання прибутку, а також їх виконання, тобто здійснення суб'єктивних прав і виконання суб'єктивних обов'язків, що витікають з даних договорів.

У свою чергу, підприємництво визначається як сукупність суб'єктів підприємницької діяльності – суб'єктів права, а також правових відносин між ними або за їх участю.

Отже, підприємницька діяльність в юридичному розумінні виступає частиною підприємництва як системи правового характеру [3, с.156].

Треба зазначити, що український законодавець ототожнює ці два поняття. Так, у чинному Господарському кодексі України від 16.01.2003 р. законодавець відмовляється від громіздких понять «підприємницька діяльність», «суб'єкт підприємницької діяльності», замінюючи їх більш місткими поняттями «підприємництво» та «підприємець» [4].

Вперше визначення поняття «підприємництво», його основних ознак було дано в Законі України «Про підприємництво» від 07.02.1991 р. [5]. Даний Закон втратив чинність з прийняттям Господарського кодексу України, що, поза сумнівом, стало серйозним етапом у розвитку підприємницької діяльності та конституційного права на цю діяльність в Україні. Законодавець вирішив ряд проблем, усунув деякі неточності і необґрунтовані обмеження підприємницької діяльності, що існували у законодавстві.

Інструментом подальшого розвитку ринкової економіки, втілення до майнових та особистих немайнових відносин у підприємницькій сфері загальних принципів і цінностей громадянського суспільства є Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [6]. Однак Кодекс не дає визначення підприємницької діяльності. Він регулює питання правового статусу фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність, договірні зобов'язання, що можуть виникати між суб'єктами підприємницької діяльності та деякі інші питання у сфері підприємництва.

На відмінну від Цивільного, Господарський кодекс України надав визначення поняття «підприємницька діяльність», яке він прирівнює з поняттям «підприємництво». Так, згідно зі ст.42 Кодексу, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

З наведеного визначення можна виокремити певні ознаки підприємницької діяльності, які в комплексі віддзеркалюють її суть. Тому

з метою ґрунтовного аналізу сутності підприємницької діяльності розглянемо ознаки, які є основоположними для її розуміння у світлі конституційного права на підприємницьку діяльність.

Самостійність – це можливість особи, яка стає підприємцем, самостійно вирішувати всі питання діяльності власного підприємства або самостійно спрямовувати свою підприємницьку діяльність, здійснювати юридично значущі дії щодо реалізації своєї підприємницької правоздатності, виходячи з економічної вигоди та кон'юнктури ринку, відповідно до Конституції та законів України. Самостійність здійснення підприємницької діяльності гарантується заборонаю для державних органів, їх посадових осіб втручатися в таку діяльність, приймати дискримінаційні заходи. В. Даль тлумачив слово «підприємлювати» як затівати, наважуватися виконати яку-небудь нову справу, приступати до здійснення чогонебудь значного [7, с.388]. У цьому сенсі підприємництво тотожне заповзятливості – здібності до самостійних активних вчинків. Створення підприємства, початок підприємницької діяльності – результат вільного волевиявлення підприємця. Здійснення підприємницької діяльності також проводиться самостійно.

Ініціативність – це можливість здійснення «дій на основі власного підприємництва, винахідливості тощо» [8, с.7] відповідно до Конституції та законів України. В легітимному визначенні ознака самостійності пов'язана з ініціативністю. Науковці акцентують на вольовій природі підприємницької діяльності, оскільки суб'єкти ініціюють цю діяльність власною владою і в своїх інтересах. Ініціатива повинна бути розумною, обґрунтованою, реальною та правомірною [9, с.19].

Систематичність характеризується певною повторюваністю (циклічністю) у її здійсненні, тобто це можливість «регулярно, професійно та постійно» здійснювати підприємницьку діяльність, відповідно до Конституції та законів України [10, с.24]. Систематичність нерозривно пов'язана із стабільністю ринкових механізмів, є гарантом захисту прав спожива-

чів і контрагентів, дає можливість мати повне уявлення про динаміку та структуру ринку, отримувати повну, достовірну інформацію.

Господарська діяльність на власний ризик – це покладення на підприємця несприятливих наслідків або збитків, що не пов'язані з неправильною поведінкою підприємця [11, с.219]. Підприємницька діяльність за своєю природою є ризиковою діяльністю, оскільки та або інша дія підприємця містить у собі можливість певних витрат. Звичайно, вміння робити точні розрахунки, передбачити ринкову кон'юнктуру знижує ймовірність невдачі, але цілком усунути ризик неможливо.

Під досягненням економічних і соціальних результатів та отриманням прибутку слід розуміти прагнення суспільного визнання, бажання зайняти провідну позицію на тому чи іншому ринку, на одержанні коштів від прибутків займатися благодійництвом тощо. Основне, що вирізняє підприємця серед інших представників суспільно корисної діяльності – це можливість і обов'язкове отримання прибутку [12, с.13]. Прибуток є продуктом підприємницьких здібностей, тому його можна розглядати як плату підприємцю за працю з управління.

Відповідно до чинного законодавства України, підприємницька діяльність здійснюється фізичними та юридичними особами, що зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством. З цього виходять і вчені у своїх наукових дослідженнях з зазначеного питання. Тобто прийнято вважати, що підприємницькою діяльністю можуть займатися тільки юридичні і фізичні особи, які набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Таке становище є результатом ототожнення основних засад та понять господарського та цивільного права з конституційним правом.

Цікавою є думка С.В. Різника, згідно якої обов'язковою ознакою підприємницької діяльності слід вважати безпосередність та опосередкованість. Він вводить поняття «безпосередня підприємницька діяльність», під якою слід розуміти підприємницьку діяль-

ність, що здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності – фізичними та юридичними особами, зареєстрованими у встановленому законом порядку, та «опосередкована підприємницька діяльність», що є, на його думку, підприємницькою діяльністю, що здійснюється фізичними особами через належні їм на праві власності юридичні особи. Отже, на його переконання, підприємницька діяльність – це безпосередня або опосередкована самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність, що здійснюється з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [13, с.14].

Слід зазначити, що наведені особливі ознаки підприємницької діяльності не можуть бути виокремлені, оскільки лише їх сукупність та поєднання дозволяють вважати ту чи іншу діяльність підприємницькою.

Отже, враховуючи з'ясовані особливі ознаки підприємницької діяльності та існуючі визначення підприємницької діяльності в юридичній літературі, під підприємницькою діяльністю слід розуміти безпосередню або опосередковану самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку, яка здійснюється фізичними і юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законодавством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конституція України : наук.-практ. коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. ; ред. кол. В. Я. Тація, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Харків : Право; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. – 398 с.
3. Хорьков Ю. А. К вопросу о правовой сущности предпринимательской деятельности, предпринимательства и малого предпри-

нимательства / Ю. А. Хорьков // Актуальные проблемы правоведения. – 2005. – № 2 (11). – С. 155–159.

4. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.

5. Закон України «Про підприємництво» : від 07.02.1991 р. // ВВР України. – 1991. – № 14. – Ст. 168.

6. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 4. – Ст. 356.

7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / Даль В. ; под ред. А. И. Бодуэна Куртене. – СПб.-М., 1903–1909. – Т. III. – 893 с.

8. Попов А. А. Правовые основы предпринимательской деятельности в Украине / А. А. Попов. – Х., 1997. – 105 с.

9. Підприємницьке право України : підручник / за ред. Р. Б. Шишки. – Х. : Вид-во Ун-

ту внутр. справ, 2000. – 480 с.

10. Саниахметова Н. А. Регулирование предпринимательской деятельности в Украине : организационно-правовые аспекты : монография / Н. А. Саниахметова. – Одесса : Одес. гос. юрид. академия, 1998. – 232 с.

11. Ластовецький А. С. Поняття та суть підприємництва / А. С. Ластовецький // Держава і право : Юридичні і політичні науки. – 2000. – Вип. 5. – С. 218–225.

12. Бігняк О. В. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. В. Бігняк. – Донецьк, 2007. – 17 с.

13. Різник С. В. Забезпечення державою конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / С. В. Різник. – К., 2009. – 21 с.

Нікітенко Л. О. Особливості об'єкта конституційного права на підприємницьку діяльність / Л. О. Нікітенко // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 195–198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_34.pdf

З'ясовано особливості підприємницької діяльності як об'єкта конституційного права на підприємницьку діяльність. Враховуючи особливі ознаки підприємницької діяльності та існуючі визначення підприємницької діяльності в юридичній літературі, надано розгорнуту та змістовну дефініцію поняття підприємницької діяльності.

Никитенко Л.О. Особенности объекта конституционного права на предпринимательскую деятельность.

Выяснено особенности предпринимательской деятельности как объекта конституционного права на предпринимательскую деятельность. Учитывая особые признаки предпринимательской деятельности и существующие определения предпринимательской деятельности в юридической литературе, предоставлено развернутую и содержательную дефиницию понятия предпринимательской деятельности.

Nikitenko L.O. Features of Object of Constitutional Right on Entrepreneurial Activity

The features of entrepreneurial activity are found out as an object of constitutional right on entrepreneurial activity. Taking into account the special signs of entrepreneurial activity and existent decisions of entrepreneurial activity in legal literature, the unfolded and rich in content definition of concept of entrepreneurial activity is given.